

کاربرد مغناطیس در اکتشاف زمین گرمابهای سرعین (اردبیل)

غلامحسین نوروزی

استادیار گروه مهندسی معدن - دانشکده فنی - دانشگاه تهران

سید رضا مهرنیا

دانشجوی دکترای زمین شناسی اقتصادی - دانشگاه شهید بهشتی

(تاریخ دریافت ۷۶/۵/۲۷، تاریخ تصویب ۷۶/۸/۲۴)

چکیده

بر مبنای فرضیه تغییرات خودپذیری مغناطیسی (K) سنگها در اثر حرارت و دگرسانی ژئوشیمیایی حاصل از عمل گرمابهای در منطقه اکتشافی سرعین، اندازه گیریهای تفصیلی میدان مغناطیسی در منطقه‌ای به وسعت ۱۶ کیلومترمربع صورت گرفته است. براساس نقشه مغناطیسی بدست آمده، دوبی هنجاری بافت مشخص میدان نسبت به میدان مغناطیسی زمینه منطقه مشخص گردیده است. پس از تعیین عمق تقریبی منابع دوبی هنجاری، نقاطی برای حفر گمانه‌های اکتشافی پیشنهاد شده است. با توجه به موقعیت گمانه اکتشافی حفر شده در بی هنجاری مغناطیسی محدوده سرعین، اندازه گیریهای خودپذیری مغناطیسی روی نمونه‌های سنگ منبع در گمانه و رخمنون این سنگ صورت گرفته و با توجه به اختلاف مشخص K بین نمونه‌های سطح و داخل گمانه، افت میدان مغناطیسی در ارتباط با زمین گرمابها توجیه شده است. در پایان نیز باستفاده از گرادیان میدان مغناطیسی عمق تقریبی گمانه اکتشافی دوم برای رسیدن به منبع گرماب در محدوده دره گاو میش گلی تعیین شده است.

کلید واژه‌ها: اکتشاف، منابع زمین گرماب، حرارت، دگرسانی ژئوشیمیایی، میدان مغناطیسی، خودپذیری مغناطیسی، افت میدان، بی هنجاری مغناطیسی، گمانه اکتشافی

مقدمه

به تیجه رسید. این تفکر برپایه عمل دگرسانی ژئوشیمیایی و نیز حرارت گرمابها در تغییر خودپذیری مغناطیسی سنگهای منطقه اکتشافی سرعین بنادردید.

موقعیت جغرافیایی منطقه مورد بررسی

منطقه اکتشافی سرعین در حوزه نیر - اردبیل (شکل ۱) واقع شده است. شهر کوچک و توریستی سرعین در جنوب غربی شهرستان اردبیل قرار دارد و از شمال و شمال غرب به روستای ویلادره، و کردده، از شرق به روستای کنزق و از جنوب به جاده نیر - اردبیل محدود می‌شود.

قسمتی از این منطقه با طول جغرافیایی بین "۴۰° و ۴۸°

مروری کوتاه بر سابقه بررسیهای ژئوفیزیکی در ارتباط با زمین گرمابها در کشورهای دیگر نشان می‌دهد که از روش مغناطیسی همانند گرانی بیشتر در مرحله شناسائی [۱] برای بررسی زونهای گسله و شکستگی‌ها استفاده شده است. روشهای ژئوفیزیکی سطحی در مرحله تفصیلی بطور عمده شامل تهیه نقشه جریانهای حرارتی [۲ و ۳]، پلاریزاسیون القایی طبیعی و الکتریکی [۴] و در سالهای اخیر بویژه در نیمه اول دهه ۹۰ روشهای مگنتوتولوکیک [۵] می‌باشد.

در منطقه اکتشافی سرعین، بررسی‌های اولیه نشان داد که مقدار خودپذیری مغناطیسی (K) سنگهای منطقه چندان زیاد نیست، ولی حساسیت زیاد میدان مغناطیسی نسبت به تغییرات K ، باعث تقویت تفکری شد که در عمل

رسوبی است. واحد Ng^2 گسترش قابل توجهی در امتداد دره‌های شعاعی با روند شرقی - غربی (یا شمال غرب - جنوب شرقی) دارد و با توجه به درصد اکسیدهای آهن (بویژه هماتیت و گوتیت) از نظر مغناطیسی جزو گروه پارامغناطیس هامحسب می‌شود.

قدیمی ترین رخمنوهای سنگی به پلیویسن در نئوژن تعلق دارد که رخمنوهای آن در دره گاویش گلی، ساری دره و بیلاذرق بصورت واحد Ng^2 در ارتفاعات شمالی روستای کردده و گستره وسیعی از روستای ویلاذره بشکل ترکیبی از آندزی بازالت و تراکی آندزیت (تفرق یافته‌های پلیویسن در سبلان) می‌باشد که بنام واحد رسویی آتشفشاری Ng^3 ، روی نقشه مشخص شده است. سازند نئوژن سرعین بطور عمده از پادگانه‌های آبرفتی جوان و رسوبات لاهار به همراه مخروط افکنه‌ها و قطعات تخریبی بزرگ (محصول یخچالهای کواترنری) تشکیل شده است. سازند نظر مغناطیسی خاصیت بارزی ندارد.

در میان سازندهای سنگی، آتشفشاری متعلق به کواترنری تا پلیویسن می‌توان به وجود رخمنوهای دگرانشده‌ای با ترکیب سیلیسی اشاره نمود که احتمالاً نتیجه عملکرد شیمیایی آبهای معدنی گرم و سرد در منطقه بوده و بطور شاخص در بین واحدهای سنگی یال شمالی روستای ویلاذره مشاهده می‌گردد.

در قاعده دنباله رسویی - آتشفشاری نئوژن تا کواترنری منطقه سرعین، واحدهای الیگومیوسن و شیلی سرخ بالا و پایین با تراوایی بسیار کم قرار گرفته‌اند که بهترین رخمنون آن در ابتدای سه راهی نیر - اردبیل - سرعین (عکس ۱) قابل مشاهده می‌باشد. این واحد ناتراوا سازند آتشفشاری تراوا در بخش فوقانی را در بر می‌گیرد و بهمراه عوامل تکتونیکی متعدد، شرایط مناسبی را برای ایجاد چرخه گرمابی حاصل از مخروط سبلان فراهم نموده که نتیجه آن منابع متعدد گرمابها در این منطقه می‌باشد.

تکتونیک

عوامل موثر ایجاد ساختمانهای تکتونیکی در منطقه اکتشافی سرعین رابطه تنگاتنگی با ساختار عمومی تکتونیک آذربایجان و به ویژه تحوه عملکرد پدیده‌های تکتونیکی مرتبط با فعالیت آتشفشاری سبلان دارد.

تا 10° و 5° و 48° و عرض جغرافیایی "۳۹° و 8° و 38° تا 5° و 11° و 38° با مساحت حدود ۱۶ کیلومترمربع، محدوده شهری سرعین و روستای کردده، ویلاذره و نیز دره‌های گاویش گلی، ساری دره، ویلاق درق و ارتفاعات شمالی روستای کردده را شامل می‌شود.

ارتفاعات و مورفوژوژی عمومی منطقه اکتشافی سرعین

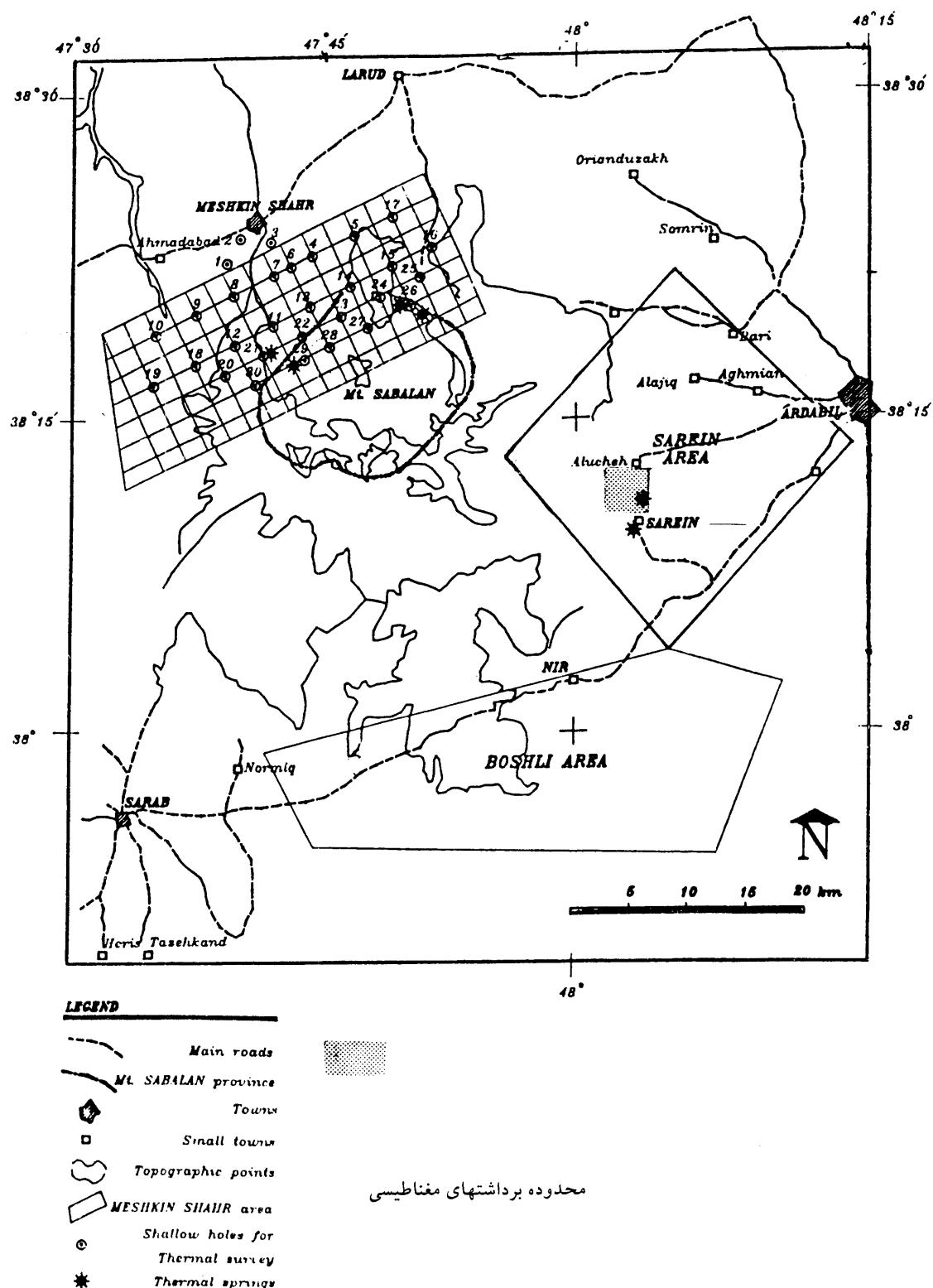
توبوگرافی منطقه اکتشافی سرعین شامل دره‌ها و پیه‌های متعددی است که از ارتفاع حداقل ۱۶۰۰ متر تا حدакثر ۱۸۷۰ متر تغییر می‌کند. مرتفع ترین نقاط مربوط به محدوده روستای ویلاذره و کردده واقع در شمال غربی منطقه (شکل ۲) می‌باشند، ولی محدوده شهر سرعین (جنوب شرقی) از توبوگرافی آرام و شبی ضعیف برخوردار است. بطورکلی می‌توان گفت که محدوده ۱۶ کیلومتر مربعی مورد برداشت دارای تغییرات توبوگرافی ضعیفی است.

زمین‌شناسی عمومی و تکتونیک منطقه اکتشافی سرعین

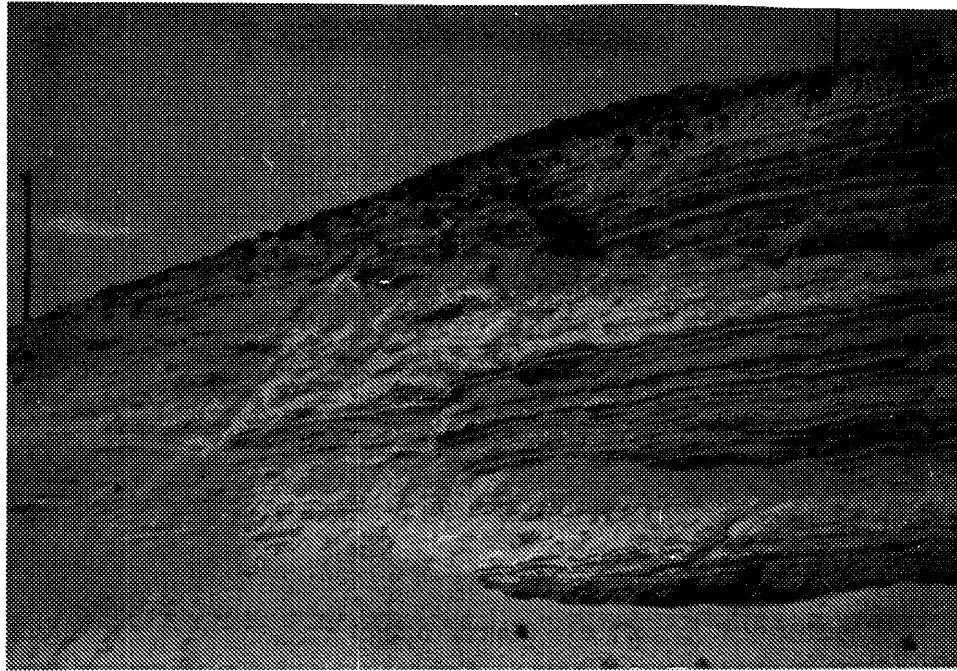
بررسیهای زمین‌شناسی و تکتونیک در منطقه اکتشافی سرعین براساس گزارش مطالعات انجام شده توسط شرکت ایتالیایی انل^(۱) برای کل منطقه سبلان [۶] و مطالعات تفصیلی برای منطقه سرعین که توسط مهرنیا و موید صورت گرفته، آورده شده است.

زمین‌شناسی

جوانترین واحد زمین‌شناسی شامل کنگلومراهای کواترنر بهمراه آلوویونهای رودخانه‌ای است که گستره وسیعی از رخمنوهای سطحی حوزه مرکزی در منطقه سرعین را پوشانده است (شکل ۲). روانه‌های آندزیتی و کوارتزلاتیتی بهمراه قطعات توفی، لایلی و سایر اجزاء آتشفشاری رسویی، سازند نسبتاً ضخیمی را در منطقه سرعین تشکیل می‌دهند که مهمترین آنها واحدی است بنام Ng^2 (نقشه زمین‌شناسی منطقه سرعین). این واحد آتشفشاری - رسویی تناوبی از لایلی توف، برش آتشفشاری، لاهار و ماسه همراه مقادیری آهک و شیلهای

شکل ۱: موقعیت منطقه اکتشافی سرعین [۷].

عکس ۱: واحد ناتراوا.

بررسیهای ژئوفیزیکی انجام شده در حوزه ولکانیسم سبلان

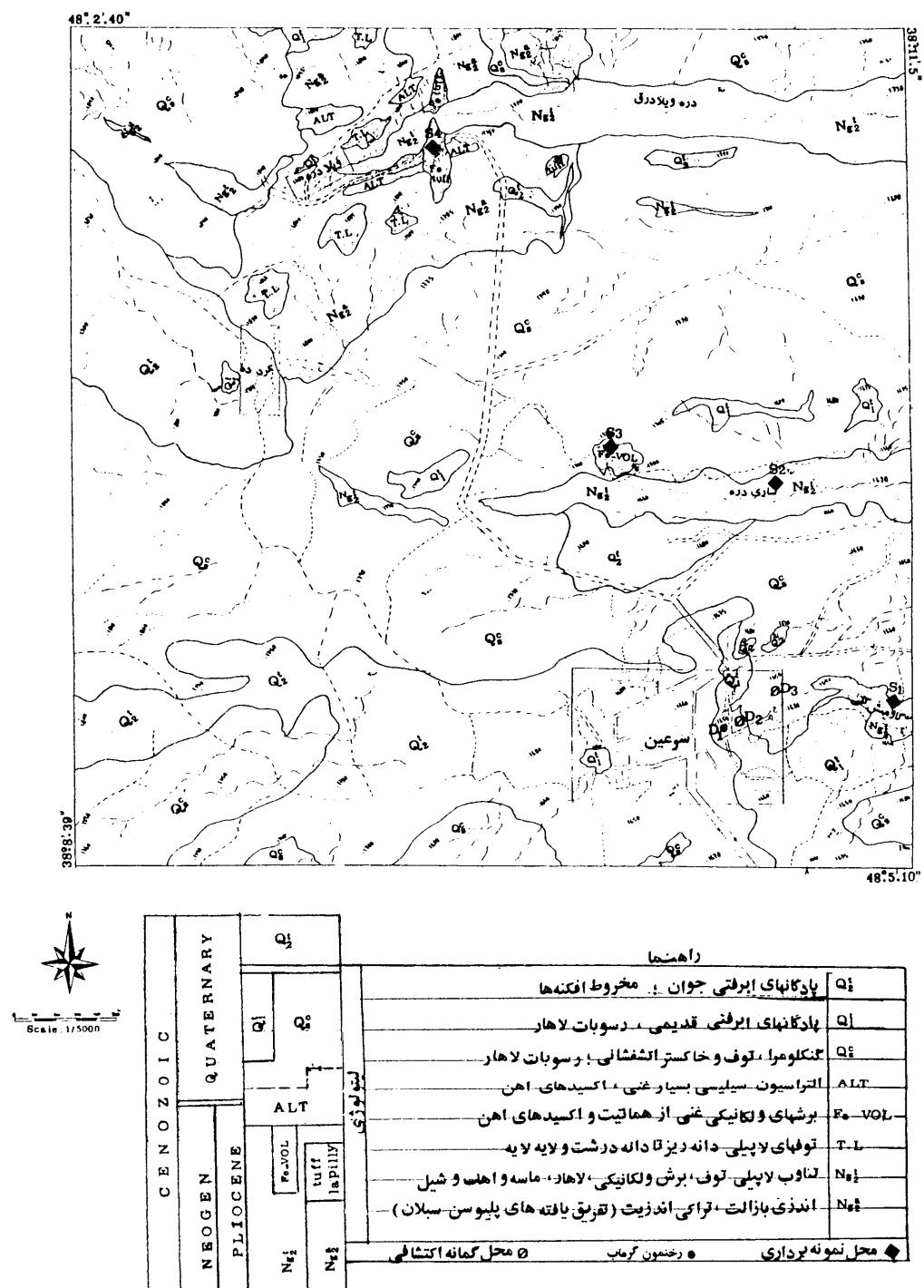
مهترین بررسیهای ژئوفیزیکی در حوزه ولکانیسم سبلان (شمال غرب ایران) که منطقه اکتشافی سرعین نیز جز کوچکی از آن است، در سالهای ۷۶-۷۸ میلادی توسط شرکت مهندسی تهران برکلی [۷] انجام شده است. این بررسیها بطور عمده شامل اکتشافات گرانی بوده و محدوده آن در شکل ۴ نشان داده شده است. حاصل بررسیها، رسم نقشه‌های بی هنجاری بوگه منطقه‌ای و باقیمانده و تفسیر آنها و نیز تعیین چگالی سنگهای اصلی منطقه می‌باشد.

باتوجه به نقشه‌های گرانی و بررسی گزارش‌های موجود [۷]، منطقه اکتشافی سرعین بطور عمده از سنگهای با چگالی نسبتاً کم (میانگین $18/2$ گرم بر سانتی متر مکعب) و بی هنجاری بوگه منفی تشکیل شده است، که نتیجه زونهای گسله، شکستگیها و وجود احتمالی منابع زمین گرمابها است. این بررسیها در تعیین روند زونهای گسله نیز نقش عمده‌ای را اجرا نموده است.

است.

شاخص ترین فعالیتهای آتشفشاری در اوخر اولیگوسن با فوران روانه‌های آندزیتی، مافیک و گدازه‌های لایتی آغاز شده و در اوایل میوسن شامل یک سری سازندهای نفوذی کوارتز مونزونیتی بوده است که در حوزه مرکزی سبلان و سرعین ایجاد گسلش‌های متعددی در کواترنری و سنین قدیمی تر از آن کرده که بطور عمده دارای دو تیپ ساختمانی و دو روند عمومی متفاوت از یکدیگر می‌باشند. تیپ اول شامل شکستگی‌ها و ساختارهای گسل مانندی است که دارای امتداد شمالی جنوبی بوده و محصول عملکرد گسلهای حلقوی در مخروط آتشفشاری سبلان هستند. این ساختارها سن نسبی بیشتری نسبت به گسلهای تیپ دوم دارند. (شکل ۳)

تیپ دوم شامل گسلهای شعاعی نسبتاً جوانی است که وابسته به حرکتهای تکتونیکی نوین (در کواترنری) می‌باشند و اغلب روند شرقی - غربی و شمال شرقی - جنوب غربی دارند (شکل ۳). در محل برخورد گسلهای حلقوی و دره‌های شعاعی، زونهای خردشده‌ای بوجود آمده که با میلیونیتی شدن واحدهای آتشفشاری و افزایش تخلخل و تراوایی واحدهای سنگی همراه است. بدین ترتیب امکان صعود و رخنمون گرمابهای زیرسطحی در نواحی برخورد گسلهای حلقوی و شعاعی افزایش یافته

شکل ۲: نقشه زمین‌شناسی منطقه اکتشافی سر عین.

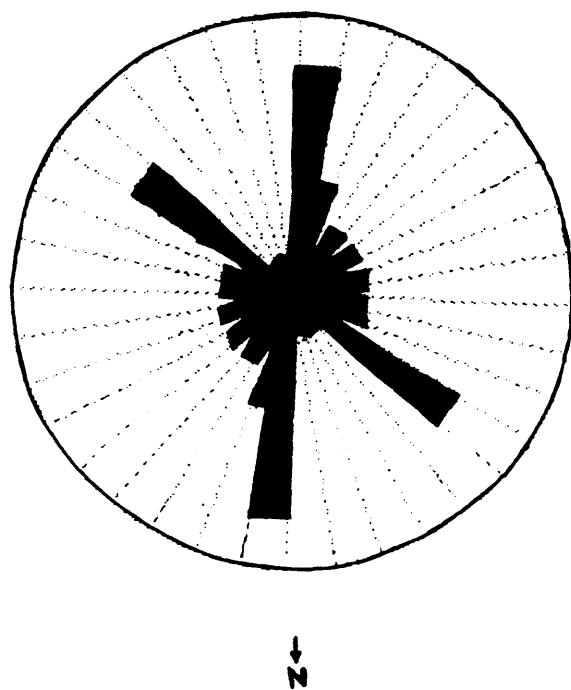
روش مغناطیسی برای مطالعات تفصیلی ژئوفیزیکی در منطقه اکتشافی سرعین گردید. این فرضیه با اندازه گیری میدان مغناطیسی در نزدیکی یکی از چشمتهای آب گرم شهر سرعین و مشاهده افت مشخص میدان مغناطیسی نیست به میدان متوسط منطقه تابد شد.

برداشت‌های مغناطیسی تفضیلی

جهت مطالعه زمین گرمابهای منطقه اکتشافی سرعین فرضیه تغییر خود پذیری مغناطیسی سنگها براثر حرارت زمین گردانها و دگسانه حاصل از آن منجر به استفاده از

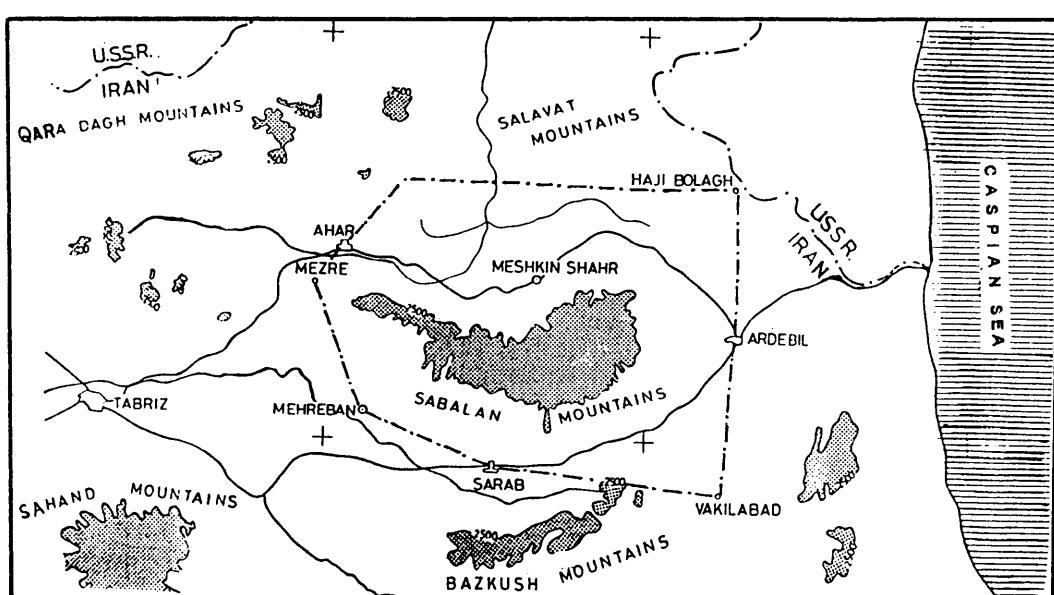
آنها برای منطقه اکتشافی موردنظر (شکل ۲) و نتایج گرانی [۷] راهنمایی بود در جهت طراحی شبکه برداشت بهینه‌ای که با توجه به بودجه محدود طرح بتواند به بهترین وجه بی هنجاریهای حاصل از زمین گرمابها را مشخص کند.

باتوجه به روند ساختمانهای تکتونیکی منطقه که اغلب شمال شرقی - جنوب غربی می‌باشد خطهای برداشت مغناطیسی عمود بر آنها و بفاصله ۱۰۰ متر در نظر گرفته شد. بدین ترتیب ۴۰ خط برداشت در نظر گرفته شد و روی هریک آنها ایستگاههای اندازه‌گیری به فاصله ۵۰ متر با یک مگنتومتر پروتون اندازه‌گیری شد. تعداد ایستگاهها روی هر خط برداشت ۸۱ و در محدوده‌هایی که احتیاج به شناخت دقیق تر بی هنجاریها احساس شد، برداشت‌های تکمیلی انجام پذیرفت. علاوه بر اندازه‌گیری میدان مغناطیسی تعداد ۵ نمونه از رخنمون سنگها و نیز مغزه گمانه اکتشافی در نزدیکی شهر سرعین تهیه و اندازه‌گیری خود پذیری مغناطیسی روی آنها صورت گرفت.

شکل ۳: روند گسلهای منطقه اکتشافی سرعین.

اطلاعات زمین‌شناسی و تکتونیکی موجود و تکمیل

شکل ۴: نقشه موقعیت برداشت‌های گرانی [۷].

پس از حذف مقدار زمینه که در حدود ۴۷۷۶۰ نانوتسلا می‌باشد، نشان می‌دهد. دو محدوده بی هنجاری با مقادیر منفی روی نقشه مشخص شده است، یکی در شمال (A_{۱۱})

تفسیر نقشه بی هنجاریهای مغناطیسی

شکل ۵ نقشه مغناطیسی کل منطقه برداشت شده را

این بی هنجاری روی نقشه شکل ۷ نشان داده شده است. بی هنجاری A_{n_2} در مقایسه با بی هنجاری قبلی از گسترش و افت میدان پیشتری برخوردار است. این بی هنجاری نیز بیانگر زون گسلهای است که دارای روند شمال شرقی - جنوب غربی بوده و از امتداد دره گاویمش گلی (نقشه زمین شناسی سرعین) تبعیت می کند. سه مرکز منفی موجود روی این بی هنجاری که با D_1 , D_2 , D_3 نشان داده شده (شکل ۷)، حاکی از افت مشخص میدان مغناطیسی در اثر فعالیت منابع زمین گرمابی است. مرکز D_{12} با مقدار -57° - نانوتولا منطبق بر رخمنون گرمابه (شکل ۲) در محدوده ساختمان بوسار در سرعین است. D_2 با مقدار -46° - نانوتولا یکی از نقاط پرامید برای دستیابی به منبع زمین گرمابی موجود در این محدوده است که با استفاده از روش پیترز عمق منبع در این نقطه در حدوده 150 تا 170 متر تخمین زده شده است. نقطه D_3

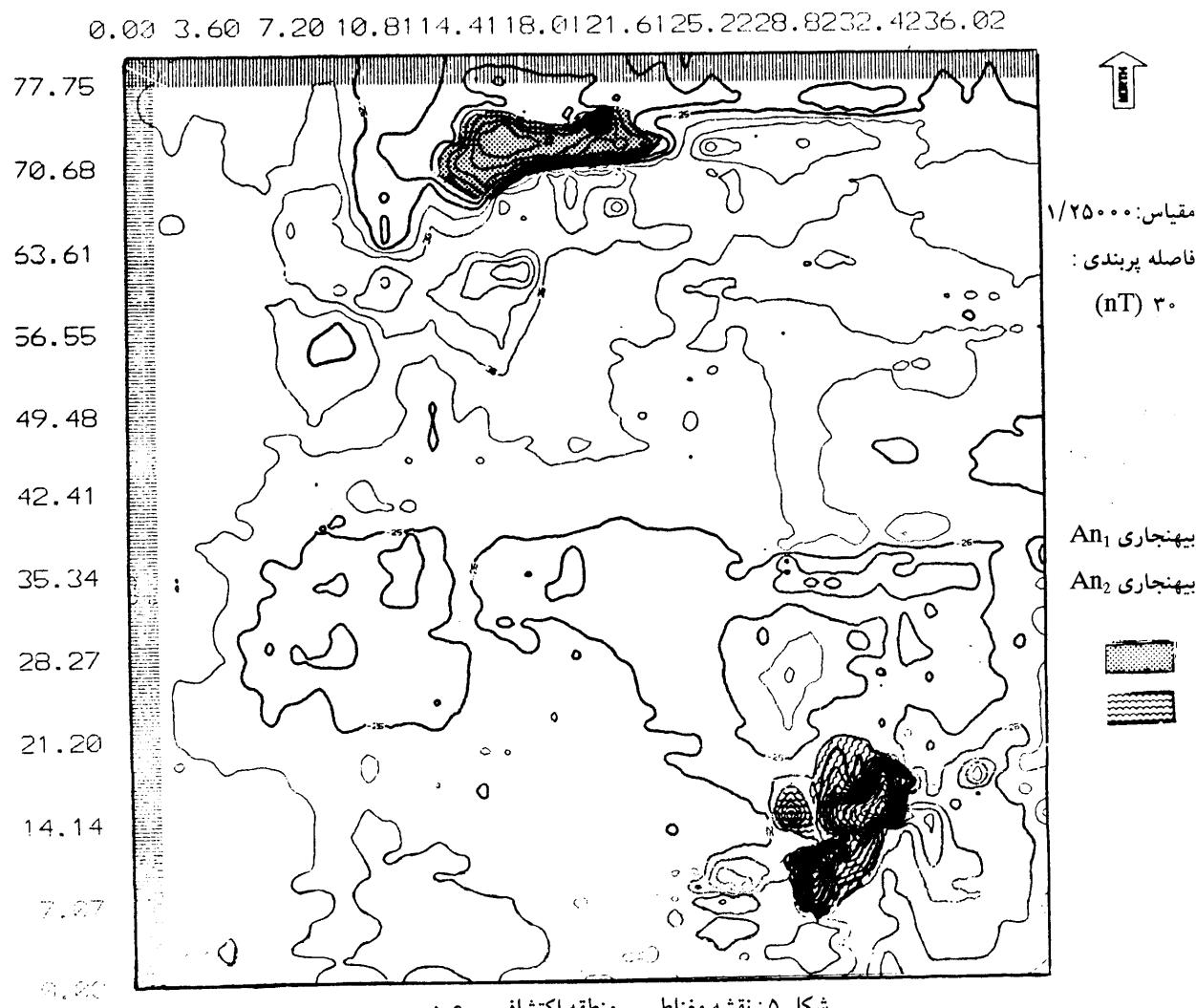
و دیگری در گوشه جنوب شرقی (A_{n_2}).

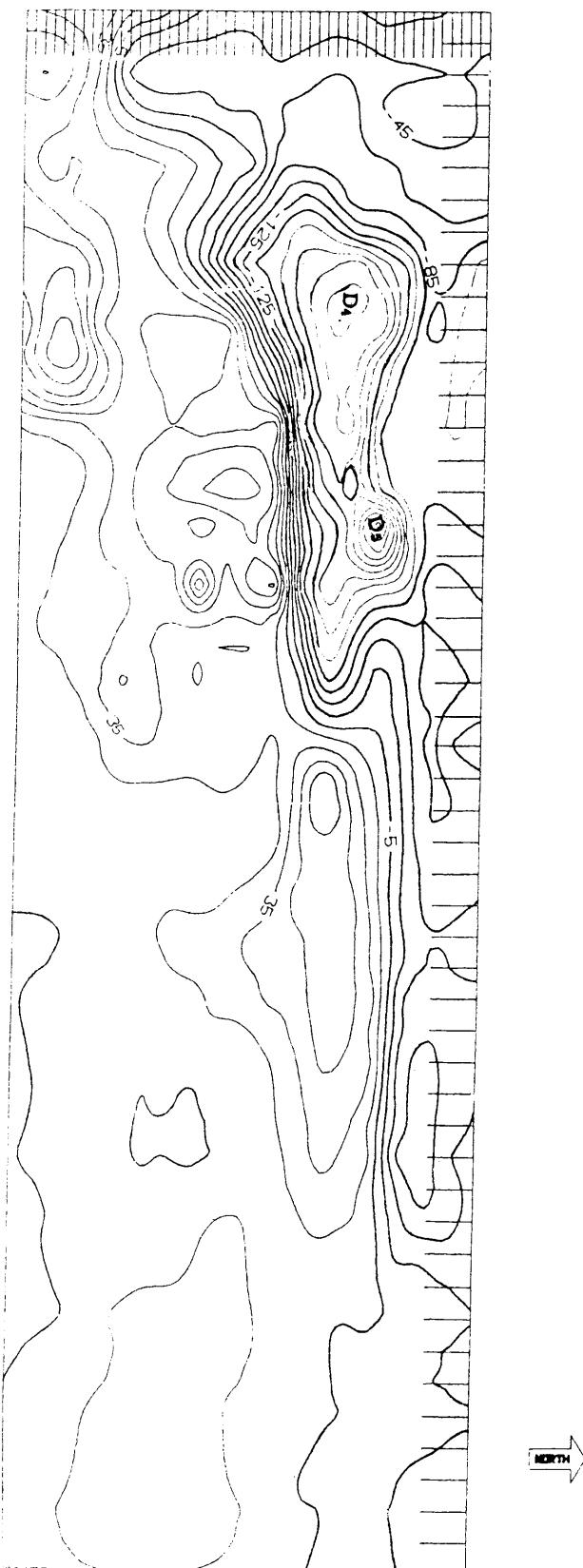
الف - بی هنجاری A_{n_1}

این بی هنجاری مربوط به محدوده روستای ویلادره و دره ویلادرق می باشد که پربندهای مغناطیسی روند گسلی شمال شرقی - جنوب غربی را نشان می دهد (شکل ۶). دو مرکز منفی موجود در این بی هنجاری، حاکی از افت مشخص میدان مغناطیسی نسبت به میدان زمینه وجود منبع احتمالی گرمابها در این محدوده است.

با استفاده از روش پیترز^(۱) عمق متوسط تخمینی برای منبع بی هنجاری A_{n_1} 170 متر بدست آمده است. دو گمانه اکتشافی پیشنهادی روی این دو مرکز بی هنجاری با D_4 و D_5 در نقشه شکل ۶ نشان داده شده است.

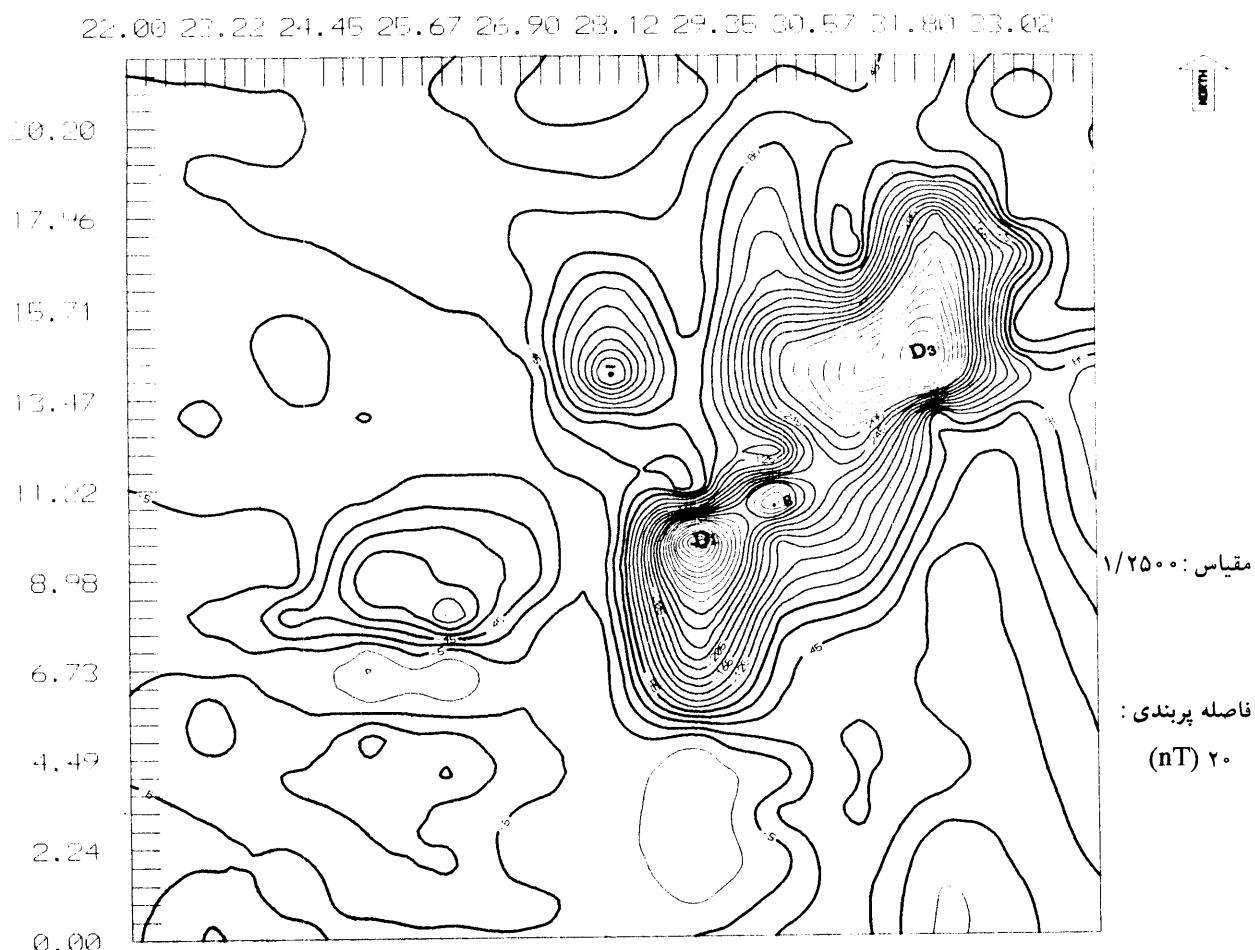
ب - بی هنجاری A_{n_2} (محدوده شهر سرعین و دره گاویمش گلی)

مقیاس : ۱/۱۰۰۰۰۰ فاصله پربندی : ۲۰ (nT)

شکل ۶: بیهنجاری محدوده روستای ویلادره و دره ویلادرق (An₁)

شکل ۷: بیهنجاری محدوده سرعین (A_{n1}).

اینچ در نقطه D_2 حفر گردید که در عمق ۱۸۰ متر به سفره زمین گرمایی، پرذخیره‌ای (دبی ۱۰۰ لیتر بر ثانیه) با دمای ۵۷ درجه سانتی گراد برخورد نمود (عکس ۳). با توجه به موقعیت این گمانه، جهت بررسی عمل ژئوشیمیابی گرمابها در تغییر خاصیت مغناطیسی سنگهای منطقه اکتشافی به ویژه سازند Ngl_2 که منبع سنگی زمین گرمابها می‌باشد، یک نمونه (G) از داخل گمانه و چهار نمونه از سطح زمین برای تعیین مقدار خودپذیری مغناطیسی (K) تهیه گردید. محل نمونه برداریها روی نقشه زمین شناسی منطقه اکتشافی سرعین با S_1 , S_2 , S_3 , S_4 نشان داده شده است. مقدار خودپذیری مغناطیسی نمونه‌ها نیز در جدول ۱ گردآوری شده است.

با توجه به این جدول می‌توان گفت که مقدار K برای

نیز یکی دیگر از نقاطی است که با افت مشخص میدان (۴۴۵ - نانوتسلا) می‌تواند به عنوان گمانه اکتشافی مورد توجه قرار گیرد.

در سمت شمال غربی بیهنجاری A_{n1} (شکل ۷)، بیهنجاری کوچکی قرار گرفته است که بعنوان اولویت سوم می‌تواند در برنامه گمانه‌های اکتشافی گنجانده شود.

نتایج حاصل از اولین گمانه اکتشافی و خودپذیری مغناطیسی (K) سنگها

با توجه به افت مشخص میدان در نقاط D_1 , D_2 و D_3 در محدوده شهر سرعین و دره گاویش گلی و رخمنون گرمابها در D_1 در تابستان ۱۳۷۵، گمانه‌ای به قطر تقریبی ۶

سنگهای این دو منبع نباشد که با توجه به نزدیکی این دو نقطه می‌توان عمل دگرسانی گرمابها را در تغییر خودپذیری مغناطیسی مشابه فرض کرد. با توجه به مقدار گرادیان و افت میدان در نقطه D_2 که برابر -445 - نانوتسلا است عمق منبع زمین گرمابی در این نقطه حدود 200 متر می‌باشد.

گمانه اکتشافی دومی که به تازگی در نقطه D_3 حفر شده و هنوز به اتمام نرسیده در عمق 150 متری به سنگهای گرم رسیده و پیش‌بینی می‌شود در اعماق 190 تا 200 متری به منبع اصلی گرماب برسد.

نتیجه گیری و پیشنهاد

تایید فرضیه تغییر میدان مغناطیسی در اثر عمل دگرسانی گرمابها در منطقه اکتشافی سرعین و تعیین محل دقیق گمانه‌های اکتشافی با استفاده از روش مغناطیسی بهترین نتیجه بدست آمده می‌باشد. این نتیجه با توجه به توجیه اقتصادی روش مغناطیسی نسبت به روش‌های دیگر ژئوفیزیکی که بطور معمول در اکتشاف تفصیلی زمین گرمابها بکار برده می‌شود، اهمیت بیشتری پیدا می‌کند. بررسیهای تفصیلی زمین گرمابها در این منطقه و مناطق اطراف جزء برنامه‌های آتی اکتشافی است، بنابراین با توجه به نتایج حاصل در منطقه اکتشافی سرعین پیشنهاد می‌شود که روش مغناطیسی بعنوان یک روش تفصیلی پیش از اجرای دیگر روش‌های ژئوفیزیکی (سوندazer الکتریکی و مگنتوتولریک) و حفر گمانه‌های اکتشافی با طراحی دقیق شبکه برداشت موردنظر قرار گیرد.

سنگهای واحد N_{g}^2 دگرسان نشده (نمونه‌های S_1 ، S_2 ، S_3 ، S_4) زیاد نیست، ولی اختلاف مشخصی بین این مقدار و همین سنگها زمانیکه در ارتباط با گرمابها قرار گرفته و عمل دگرسانی ژئوشیمیایی روی آنها صورت پذیرفته است (نمونه G) وجود دارد. این مقدار اختلاف سبب افت مشخص میدان مغناطیسی در ارتباط با منابع زمین گرمابی گردیده است و در نهایت شناخت این منابع را از طریق روش مغناطیسی فراهم کرده است.

جدول ۱:

نمونه	خودپذیری مغناطیسی $K \times 10^{-6}$ (SI)
S_1	64
S_2	105
S_3	35
S_4	292
G	5

گرادیان میدان مغناطیسی

با توجه به افت میدان در رخنمون گرماب (D_1) در محدوده سرعین که برابر 570 - نانوتسلا می‌باشد و مقدار افت میدان در محل گمانه اکتشافی D_2 (-460 - نانوتسلا) و فاصله قائم بین دو منبع زمین گرمابی در این دو نقطه 190 متر) مقدار گرادیان میدان مغناطیسی در محدوده اکتشافی سرعین برابر $564/0$ - نانوتسلا بر متر می‌باشد. این مقدار در صورتی دقیق است که اختلاف میدان در دو نقطه D_1 و D_2 وابسته به تغییر خودپذیری مغناطیسی

مراجع

- 1 - "Simultaneous Inversion model of gravity and aeromagnetic data applied to geothermal study in UTAH (U. S. A), Geoscience." (49-8-1327), 1989-1990.
- 2 - Jounes, F. W., Majorowicz, J. A., Embry, A. F., and Jessop, A. M. (1990). "Geothermal gradients and terrestrial heat flow along a south-north profile in the sverdrup Basin Canadian Arctic Archipelago, Geophysics." 55(8).
- 3 - Morgan, P., Boulos, Found K., and Swanberg, C. A. (1983). "Regional geothermal exploration in Egypt." Geophysical Prospecting, 31, 361-376.

- 4 - Ercan, A. Drah, M., and Atasoy, E. (1986). "Natural polarization studies at Balcova geothermal Field." *Geophysical Prospecting*, 34, 475-491.
- 5 - "Audiomagneto telluric investigation in geothermal (columbia plateau)." *Geoscience*, 44-2-206.
- 6 - "Tectonic and geology of Sabalan Area." England. Co. 1975-76.
- 7 - "Gravimetry exploration in Sabalan (NW of Iran)." Tehran Berkeley Consult.- Eng. Co., 1978-799.